

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
INSTITUTUL DE STUDII DOCTORALE
Facultatea de Litere

*Limba epitafurilor din „Cimitirul Vesel” de
la Săpânta*

– (orto)grafia, punctuația, fonetica și morfosintaxa –

(Rezumat)

Coordonator:

Conf. univ. dr. habil. Adrian Chircu-Buftea

Doctorand:

Anca-Lorena Sacaliș

Cluj-Napoca

2021

CUPRINS

Sigle și abrevieri

Argument

SECȚIUNEA I – DESCRIEREA CERCETĂRII. PREZENTAREA GENERALĂ A „CIMITIRULUI VESEL” ȘI A EPITAFURILOR

Capitolul I - Colectarea datelor și prelucrarea informațiilor

1.0. Preliminarii

1.1. Colectarea datelor

1.2. Prelucrarea datelor

1.3. Observații generale

Capitolul II - Localitatea Săpânța – descriere generală

2.1. Așezare geografică și relief

2.2. Ancorare istorică și etimologie

2.3. Populație

Capitolul III - Stan Ioan Pătraș și „Cimitirul Vesel”

3.1. Stan Ioan Pătraș

3.1.1. Nașterea, copilăria și inițierea în taina cioplitului

3.1.2. Izvodirea epitafului

3.1.3. Meșterul și ucenicii

3.1.4. Premii și distincții

3.1.5. Sfârșitul vieții și anii imediat următori

3.2. „Cimitirul Vesel”

3.2.1. Denumirea cimitirului

3.2.2. Primii ani de „viață”

3.2.3. Crucile „Cimitirului Vesel” – o scurtă istorie

3.2.4. Tehnica prelucrării lemnului crucii

3.2.5. Recunoașterea în plan local și internațional

3.3. Imaginarul lingvistic și cultural al morții

3.3.1. Metafore conceptuale

3.3.2. Obiceiuri și tradiții locale

3.3.3. Bocetul și verșul – ritualuri de separare

3.4. „Cimitirul Vesel” și limba epitafulilor

SECȚIUNEA A II-A – (ORTO)GRAFIA, PUNCTUAȚIA ȘI FONETICA

Capitolul I - Aspecte grafice și alte particularități generale

1.0. Preliminarii

1.1. Majuscule, minuscule?

1.2. Despărțirea în silabe la capăt de rând

1.3. Alfabetul

1.3.1. Semnele diacritice

1.3.2. Valoarea alofonelor *a/ă/â/i/i*

1.3.3. Litera *k*

1.3.4. Abrevieri

1.4. Semnele de punctuație și ortografice

1.4.1. Punctul

1.4.2. Cratima

1.4.3. Apostroful

1.4.4. Semnul întrebării

1.4.5. Semnul exclamării

1.4.6. Virgula

1.4.7. Două puncte

1.4.8. Punctul și virgula

1.4.9. Linia de pauză

1.4.10. Blancul

1.4.11. Alte semne de punctuație și de ortografie

Capitolul II – Particularități fonetice

2.0. Preliminarii

2.1. Vocalismul

2.1.1. Entități vocalice

2.1.2. Monoftongarea diftongilor

2.1.3. Diftongarea elementelor vocalice

2.2. Consonantismul

2.2.1. Entități consonantice

2.2.2. Grupuri de consoane

2.3. Fenomene fonetice specifice registrului popular

2.3.1. Elipsa articolului definit *-l*

2.3.2. Fonemul *m* în prezența labialelor *b, p*

2.3.3. Contragerea vocalelor duble aflate în hiat

2.3.4. Accidente fonetice

a) apocopa

b) sincopa

- c) afereza
- d) proteza
- e) epenteza
- f) metateza
- g) asimilarea
- h) disimilarea
- i) haplologia
- j) contaminarea

2.4. *Deplasarea accentului*

SECȚIUNEA A III-A – PARTICULARITĂȚI MORFOSINTACTICE ALE EPITAFURILOR

Capitolul I - Substantivul

1.0. *Preliminarii*

1.1. *Categoria numărului*

1.1.1. Desinențe – forme atipice

- a) numărul singular
- b) numărul plural

1.1.2. Alternanțe fonetice – forme atipice

1.2. *Categoria genului*

1.2.1. Transferul genurilor

1.2.2. Arhigenul

1.2.2.1. *Pluralia tantum*

1.2.2.2. *Singularia tantum*

1.3. *Categoria cazului*

1.3.1. Cazul nominativ

1.3.2. Cazul acuzativ

1.3.2.1. Prepoziții specifice

1.3.2.2. Morfemul *pe*

1.3.3. Cazul genitiv

1.3.3.1. Genitivul sintetic

1.3.3.2. Genitivul analitic

1.3.4. Cazul dativ

1.3.4.1. Dativul sintetic

1.3.4.2. Dativul analitic

1.3.5. Cazul vocativ

1.3.5.1. Desinențe specifice

1.3.5.2. Adresarea

- 1.3.5.2.1. Adresarea – chestiuni generale
- 1.3.5.2.2. Inventar de termeni și formule de adresare în epitafuri
 - 1.3.5.2.2.1. Termeni de adresare
 - 1.3.5.2.2.2. Formule de adresare
- 1.3.5.2.3. Observații
 - 1.3.5.2.3.1. Observații generale
 - 1.3.5.2.3.2. Tipuri de relații în adresare
 - 1.3.5.2.3.3. Factorii care influențează alegerea termenilor
 - 1.3.4.2.3.4. Contextul comunicativ
 - 1.3.4.2.3.5. Contextul situațional
- 1.3.5.3. Vocativul structurilor nominale
 - 1.3.5.3.1. Vocativul numelor proprii
 - 1.3.5.3.2. Atributul în termenii și formulele de adresare
 - 1.3.5.3.3. Elemente de punctuație la vocativ
- 1.4. *Categoria determinării*
 - 1.4.1. Articolul hotărât (N/AC)
 - 1.4.1.1. Articolul hotărât *-l* (masculin, singular)
 - 1.4.1.2. Articolul hotărât *-le* (masculin, singular)
 - 1.4.1.3. Articolul hotărât *-a* (feminin, singular)
 - a) la feminine cu terminație *-e*
 - b) la feminine cu terminație *-ă*
 - c) la feminine cu terminație *-a*
 - d) la numele proprii feminine
 - 1.4.1.4. Articolul hotărât *-i* (masculin, plural)
 - 1.4.1.5. Articolul hotărât *-le* (diverse utilizări)
 - 1.4.2. Articolul nehotărât (N/AC)
 - 1.4.2.1. Articolul nehotărât *un* (masculin/neutru, singular)
 - 1.4.2.2. Articolul nehotărât *o* (feminin, singular)
 - 1.4.2.3. Articolul nehotărât *niște* (plural)
 - 1.4.3. Articolul hotărât (G/D)
 - 1.4.4. Articolul nehotărât (G/D)

Capitolul II - Adjectivul

- 2.0. *Preliminarii*
- 2.1. *Genul adjectivului*
- 2.2. *Numărul adjectivului*
- 2.3. *Derivarea adjectivului*

- 2.4. *Relația sintagmatică substantiv-adjectiv*
- 2.5. *Raportul adjectivului cu alte clase lexico-gramaticale*
 - 2.5.1. Adjectivul propriu-zis vs adjectivul substantivizat
 - 2.5.2. Adjectivele participiale
- 2.6. *Locuțiunile adjectivale*
- 2.7. *Topica*
- 2.8. *Gradele de comparație*

Capitolul III - Pronumele

- 3.0. *Preliminarii*
- 3.1. *Pronumele personal*
 - 3.1.1. Persoana I, singular
 - a) Nominativ
 - b) Acuzativ
 - c) Dativ
 - 3.1.2. Persoana a II-a, singular
 - a) Nominativ
 - b) Acuzativ
 - c) Dativ
 - d) Vocativ
 - 3.1.3. Persoana a III-a, singular
 - a) Nominativ și acuzativ (formă accentuată)
 - b) Acuzativ (formă neaccentuată)
 - c) Dativ
 - 3.1.4. Persoana I, plural
 - 3.1.5. Persoana a II-a, plural
 - 3.1.6. Persoana a III-a, plural
 - a) Nominativ și acuzativ (formă accentuată)
 - b) Acuzativ (formă neaccentuată)
 - c) Dativ
 - d) Genitiv
- 3.2. *Pronumele de politețe*
- 3.3. *Pronumele/adjectivul demonstrativ*
 - 3.3.1. Pronumele/adjectivul pronominal demonstrativ de apropiere
 - 3.3.2. Pronumele/adjectivul pronominal demonstrativ de depărtare
 - 3.3.3. Pronumele/adjectivul pronominal demonstrativ de identitate
 - 3.3.4. Pronumele/adjectivul pronominal demonstrativ de diferențiere

3.3.5.	<i>Cel (cea, cei, cele)</i> – Articolul demonstrativ/adjectival sau pronumele demonstrativ
3.4.	<i>Pronumele/adjectivul pronominal posesiv</i>
3.4.1.	Pronumele posesiv
3.4.2.	Adjectivul pronominal posesiv
3.4.2.1.1.	Un singur obiect posedat
3.4.2.1.2.	Mai multe obiecte posedate
3.4.3.	Exprimarea posesiei în limba română
a)	Posesia „tare”
b)	Posesia „slabă”
c)	Posesia „deviată”
d)	Posesia „implicită”
3.4.4.	Statutul unității <i>a/al/ai/ale</i>
3.5.	<i>Pronumele/adjectivul pronominal nehotărât</i>
3.5.1.	Pronumele/adjectivul pronominal nehotărât simplu
a)	<i>Unul (unul/unu; una)</i>
b)	<i>Altul (altul/altu/alt; alta; alți/alții; alte)</i>
c)	<i>Tot (tot/tăt; toată/tătă/tuată; toți/tăți/toț/toții; toate/tăte/tote)</i>
d)	<i>Atât (atât/atit; atâta/atita; atâți/atâția/atâța)</i>
e)	<i>Mult (mult; multă; mulți/mulț; multe)</i>
f)	<i>Puțin (puțin; puțină; puțini; puține)</i>
3.5.2.	Pronumele/adjectivul pronominal nehotărât compus
3.6.	<i>Pronumele/adjectivul pronominal negativ</i>
3.6.1.	Pronumele/adjectivul pronominal negativ simplu
3.6.2.	Pronumele/adjectivul pronominal negativ compus
3.7.	<i>Pronumele/adjectivul pronominal relativ</i>
3.7.1.	Pronumele/adjectivul pronominal relativ simplu
3.7.2.	Pronumele/adjectivul pronominal relativ compus
3.8.	<i>Pronumele/adjectivul pronominal interogativ</i>
3.9.	<i>Pronumele reflexiv</i>
3.9.1.	Pronumele reflexiv vs pronumele personal
3.9.2.	Valori posibile ale formelor clitice
3.9.3.	Paradigma clasei
3.10.	<i>Pronumele/adjectivul pronominal de întărire</i>
Capitolul IV - Numeralul	
4.0.	<i>Preliminarii</i>
4.1.	<i>Numeralul cardinal</i>

4.1.1. Numerale cardinale simple

4.1.2. Numerale cardinale compuse

4.2. Numeralul ordinal

4.3. Numeralul colectiv

4.4. Clasificarea recentă

Capitolul V - Verbul

5.0. Preliminarii

5.1. Moduri personale

5.1.1. Modul indicativ

5.1.1.1. Presentul indicativului (+ conjunctiv)

5.1.1.1.1. Paradigma verbului *a fi*

5.1.1.1.2. Conjugarea I

a) verbe fără sufix morfologic *-ez*

b) verbe cu sufix morfologic *-ez*

5.1.1.1.3. Conjugarea a II-a

5.1.1.1.4. Conjugarea a III-a

5.1.1.1.5. Conjugarea a IV-a

a) verbe fără sufix morfologic *-esc*

a) verbe cu sufix morfologic *-esc*

5.1.1.2. Perfect compus

5.1.1.2.1. Auxiliarul verbal

5.1.1.2.2. Amplificarea participiului

5.1.1.2.3. Valență prepozițională sau falsă prepoziție?

5.1.1.2.4. Verbe copulative

5.1.1.2.5. Clitice pronominale

5.1.1.2.6. Particularități dialectale

5.1.1.2.7. Alte particularități

5.1.1.3. Perfect simplu

5.1.1.4. Imperfect

5.1.1.5. Mai-mult-ca-perfect

5.1.1.6. Viitor

5.1.1.6.1. Viitorul literar

a) particularități ale auxiliarului

b) particularități ale infinitivului în structura viitorului literar

5.1.1.6.2. Viitorul popular

5.1.2. Modul condițional-optativ

5.1.3. *Modul imperativ*

5.1.4. *Modul conjunctiv (persoana a III-a, singular/plural)*

5.1.4.1. Fenomenul apocopei

5.1.4.2. Morfemul *să*

5.1.4.3. Particularități dialectale

5.2. Moduri nepersonale

5.2.1. *Infinitiv*

5.2.1.1. Particularități fonetice

5.2.1.2. Utilizări autonome/dependente ale infinitivului și morfemul *a*

5.2.1.3. Infinitivul din vecinătatea verbului *a putea*

5.2.1.4. Infinitivul din construcțiile relative infinitivale

5.2.1.5. Paralelismul infinitiv – conjunctiv, infinitiv – supin

5.2.1.6. Cliticele pronominale

5.2.2. *Supin*

5.2.2.1. Caracterizare generală

5.2.2.2. Funcții sintactice

5.2.2.3. Supinul cu prepoziții compuse

5.2.3. *Participiu*

5.2.3.1. Participiul ca formant invariabil

5.2.3.2. Participiul în structura pasivă

5.2.3.3. Participiul în poziții sintactice adjectivale

5.2.3.4. Participiul în construcții sintactice nominale

5.2.3.5. Participiul în construcții verbale impersonale

5.2.3.6. Participiul în construcții verbale personale

5.3.4. *Gerunziu*

5.3.4.1. Caracteristici generale

5.3.4.2. Forma negativă a gerunziului

5.3.4.3. Posibilitatea combinatorie a gerunziului și valența tranzitivității

5.3.4.4. Reflexivitatea gerunziului

Capitolul VI - Adverbul

6.0. *Preliminarii*

6.1. *Clasificarea adverbilor*

6.1.1. Adverbul de mod

6.1.2. Adverbul de timp

6.1.3. Adverbul de loc

6.1.4. Adverbul cantitativ

6.1.5. Adverbul de cauză și de scop

6.1.6. Adverbe concesive și condiționale

6.2. *Topica adverbilor mai și tare*

6.3. *Semiadverbele*

6.4. *Gradele de comparație*

Capitolul VII - Prepoziția

7.0. *Preliminarii*

7.1. *Prepoziții simple*

7.2. *Prepoziții compuse*

Capitolul VIII - Conjunția

8.0. *Preliminarii*

8.1. *Conjunții coordonatoare*

8.2. *Conjunții subordonatoare*

Capitolul IX - Interjecția

9.0. *Preliminarii*

9.1. *Interjecții primare*

9.1.1. *Interjecții prezentative*

9.1.2. *Interjecții hortative*

9.1.3. *Interjecții cu valoare emotivă/expresivă*

9.1.4. *Interjecții adresative*

9.2. *Interjecții secundare*

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

ANEXE

Limba epitafurilor din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța
– (orto)grafia, punctuația, fonetica și morfosintaxa –
(rezumat)

Cuvinte-cheie: morfologie, sintaxă, fonetică, ortografie, punctuație, dialect, epitaf, Săpânța, Cimitirul Vesel.

Studiul de față urmărește particularitățile (orto)grafice, de punctuație, fonetice și morfosintactice întâlnite în inscripțiile funerare din cele două cimitire din localitatea Săpânța (Maramureș), cunoscute, unul mai mult decât celălalt, sub numele de „Cimitirul Vesel”. Intenția noastră a fost nu inventarierea exhaustivă a opiniilor gramaticienilor cu privire la anumite structuri morfosintactice mai problematice – fapt care ar fi făcut ca lucrarea să se adauge studiilor critice cu privire la ideile formulate până în prezent –, ci mai ales scoaterea la lumină a unor fapte de limbă consemnate în scris și care, cel mai probabil, „imită” modelul oral de exprimare al unei comunități rurale aflate la trecerea dintre veacuri.

Prezenta lucrare s-a construit în jurul a trei secțiuni, una cu un caracter mai general – *Descrierea cercetării. Prezentarea generală a „Cimitirului Vesel” și a epitafurilor* –, iar celelalte două având un pronunțat caracter aplicativ și fiind mult mai extinse ca număr de pagini – *(Orto)grafia, punctuația și fonetica epitafurilor*, respectiv *Particularități morfosintactice ale epitafurilor*.

Cea dintâi secțiune este structurată, la rândul ei, în trei capitole care tratează, pe de-o parte, informațiile privitoare la maniera de întocmire a corpusului (Capitolul I), descrierea succintă a localității Săpânța (Capitolul II), biografia meșterului Stan Ioan Pătraș și scurta, dar valoroasa istorie a bine-cunoscutului cimitir, precum și imaginarul lingvistic și cultural funebru construit în jurul acestuia (Capitolul III).

Secțiunea a doua, care cuprinde două capitole, debutează cu descrierea aspectelor grafice generale care caracterizează epitafurile în ansamblul lor (Capitolul I). Avându-și obârșia în textele rituale de factură orală (în *verșuri* sau *bocete*) și urmărind, în linii mari, un tipar prestabilit, aceste inscripții funerare mărturisesc o raportare la limbă mult mai liberă și mai vie

decât o permite, în general, „corsetul” limbii standard. Astfel, de pildă, am constatat că anularea graniței dintre scrierea cuvintelor cu majuscule sau cu minuscule este un fenomen general. Pe lângă acest fapt, subliniem și sistarea funcționalității semnelor de punctuație și de ortografie sau a semnelor diacritice, fapt care încetinește, deseori, procesul de comprehensiune sau îngreunează analiza morfosintactică. Totodată, pe lângă cele prezentate până în prezent, despărțirea în silabe la capăt de rând nu mai urmărește unul și același principiu, ci este dictată mai degrabă de limitele spațiale impuse de materialul de lucru. Tangențial, s-a discutat în acest punct și problematica abrevierilor, care sunt dintre cele mai diverse și acoperă toate clasele morfologice principale: *maș.* = *mașină* (930), *dir. la sc.* = *director la școală* (529), *m. numesc* = *mă numesc* (720f), *C.P.L.-eu* (510f), *C.A.P-u* (21f), dar și *ceapeu* (271v), „Stan Grigor/L D.M. Turdoai” (MS4), „Ileana I. Dum. Duki” (602f), *A. R. P.* = *a răposat* (16) etc.

Din perspectiva particularităților fonetice (Capitolul II), graiul popular al inscripțiilor din cimitirul de la Săpânța poate fi încadrat, în cea mai mare parte, subdialectului maramureșean. Dintre fenomenele fonologice care susțin această ipoteză și o confirmă, amintim aici doar câteva: închiderea lui *i* sau a lui *e* la *ă* înaintea consoanelor dure (*r, s, ș, t, ț, z*), precum și a lui *e* aton, *ă* protonic trece la stadiul de *a, u* final postconsonantic se păstrează în cuvinte precum *optu, altu, cându, oa* se monoftoghează la *ò* și *ea* la *a/ă/e* deschis, *ia*, în poziție postvocalică, se transformă în *ie*, dar *o*, urmat de *uă*, se diftonghează la *oa*. În plus, consoanele *p, b, m* se palatalizează și preiau formele (*p*)*t'*, (*b*)*d'*, (*m*)*n'*, africata *ğ* se fricativizează la *j*, *ă* trece la *i*, labiala *m* se palatalizează la stadiul de grup consonantic *mñ*, se păstrează vibranta *r* în cadrul substantivului *fărina*, *ct* trece la stadiul de *ft*, iar *str* se reduce la *st*.

Raportului de egalitate dintre graiul din Săpânța și cel maramureșean, în ansamblul său, îi „scapă” păstrarea semivocalei *u* neconsonantizate: *văduuă* < lat. *vidua*. Pe lângă fenomenele fonetice, ceea ce deosebește graiul maramureșean și, implicit, epitafulurile din „Cimitirul Vesel” de celelalte subdialecte este recurența unor accidente fonetice precum apocopa, cel mai frecvent, care este urmat îndeaproape de sincopă, afereză, proteză, epenteză, metateză, asimilare (regresivă sau progresivă), disimilare, haplologie sau contaminare. În pofida faptului că nu avem la dispoziție varianta orală a textelor, în forma lor autentică, deplasarea accentului în interiorul

cuvintelor, trăsătură generală a graiului maramureșean, poate fi intuită și în epitafuri, ca efect imediat al constrângerilor metrice.

Odată cu cea de-a treia secțiune, care reprezintă, de altfel, centrul de greutate al lucrării, lucrarea dobândește un caracter mai degrabă aplicativ decât teoretic. Cu mânuși de filolog și cu ustensilele puse la îndemână pe care gramatica tradiționalistă și, pe alocuri, de cea generativist-transformațională, structurală sau funcțional-discursivă, s-au selectat, din cele 1500 de texte funerare, acele structuri care ies din tiparul limbii standard. Acolo unde viziunea clasică de interpretare nu s-a dovedit a fi suficientă, am încercat să nuanțăm o posibilă ipoteză interpretativă apelând la viziuni mai moderne, așadar la studii mai recente în acest domeniu. Cele nouă subdiviziuni ale acestei secțiuni sunt aferente celor nouă clase morfologice (în ordinea în care sunt prezentate și în GALR), cărora li se subordonează categoriile gramaticale cunoscute. Volumul de informație, precum și numărul de particularități regăsite în corpus diferă semnificativ de la o clasă la alta, în funcție de tipologia exemplilor extrase. Maniera de lucru nu a urmărit așadar parcursul dinspre teorie spre exemple, ci, din contră, am hotărât subclasificarea și am construit scheletul lucrării pornind tocmai de la faptele de limbă, cărora, mai apoi, le-am atribuit suportul teoretic corespunzător.

Capitolul I al celei de-a treia secțiuni a vizat, în primul rând, categoriile majore ale substantivului și modul în care sunt ele reprezentate la nivelul graiului din epitafuri. Dintre desinențele specifice, reținem singularul masculinelor în *-ari* (*morari, jocari, pădurari, polițari* etc.), singularul femininelor în *-e* (*mustețe*), dar și pluralul femininelor în *-ă* (*covoară, brață, oiță, pahară, gîză* etc.) sau *-uri* (*mînuri, căsuri*). Acestea li se adaugă, desigur, forme izolate de plural atipic, cu utilizare locală sau regională: *lecrece, service, căsi, boale, lucri* (= *lucruri*), *ai* (= *ani*). Pentru substantivele care își formează pluralul cu ajutorul unui *-i* final postconsonantic, în epitafuri, se preferă deseori afonizarea acestuia și menținerea exclusiv a formei palatalizate a consoanei precedente: *cămeș, fraț, bărbaț, nepoț, păcătoș, nunț* etc. Alternanțele vocalice antrenate odată cu schimbarea numărului nu sunt întotdeauna funcționale: *cămaș, taneri*.

Privite din perspectiva categoriei genului substantivelor, epitafurile scot la iveală o serie de forme care se dovedesc a fi diferite de modelul impus de norma limbii standard. Astfel, în ciuda

faptului că genul reprezintă o categorie fixă, inerentă substantivului, se poate pune problema, la anumiți termeni, unui transfer al genurilor. De pildă, femininului *gazdă*, cu înțelesul de „om bogat”, „proprietar”, i se atribuie regenți sau chiar determinanți de gen masculin, dându-se câștig de cauză acordului semantic în defavoarea celui gramatical. La fel este și cazul masculinului *metri*, care, în epitafuri, la fel ca în întreg arealul maramureșean, dobândește, la plural, un determinant feminin (*două metere*), fapt care ne obligă să îl luăm drept un neutru, dacă nu chiar un feminin. Ca subpunct al categoriei genului, am întocmit un inventar de substantive defective de plural sau de singular, inventar care nu se dorește a fi exhaustiv: *lapte, lene, rușine, cinste, zestre* sau *câlți, zori* etc.

Din punct de vedere cazual, epitafurile păstrează trăsături caracteristicile graiului maramureșean, în ansamblu. Astfel, pentru nominativul toponimelor, epitafurile urmează, în anumite contexte, modelul specific ariei de la nord de Tisa, și anume acela al redării unor forme substantivale nearticulate, de tipul *Hută, Baie Mare, Săpânță*. Toate acestea sunt dublate, bineînțeles de varianta tipică articulată definit. Același fenomen de dezarticulare poate fi sesizat și la numele proprii de persoană: *Mărie* sau chiar *Mariă, Ileană, Pălagă* etc.

Acuzativul este însoțit de prepozițiile *de, în, cu, la, după*, însă acestora li se adaugă varianta regională a prepoziției compuse *pe lângă*, și anume *pângă*, sau alte prepoziții, în dublă ipostază: *pe - pă, către - cătă, printre - pântre, până - pân, peste - păste*. Pentru cazul acuzativ, cea mai discutată particularitate rămâne totuși morfemul *pe*, care deosebește limba română de celelalte limbi romanice. Restrângând aria de referință doar asupra structurilor întâlnite în epitafuri, trasăm următoarele linii directoare: obligativitatea exprimării lui înaintea complementelor directe caracterizate de trăsătura [+uman] este sistată, cum, de altfel, utilizarea morfemului nu reclamă întotdeauna dublarea complementului direct printr-un clitic sau, viceversa, dublarea cliticului nu impune prezența morfemului.

Genitivul substantivelor este de cele mai multe concretizat în varianta flexionară sintetică, variantă care se aplică, sporadic, și la antroponimele masculine: *Alu Grigore Danciului*. Utilizarea flexiunii sintetice în epitafuri nu impune articularea definită a termenului regent, însă, de cele mai multe ori, la masculine sau neutre singular, funcția determinativă este preluată de vocala de legătură *-u-*, în lipsa articolului hotărât propriu-zis, *-l*. Pentru antroponimele cu

terminație *-ca* sau chiar și *-c* (*Duca, Dioca, Oleca, Vasâioc, Ferentoc*), regăsim flexiune genitivală aparte: *Duki, Diochii, Olechi, Văsîuochi, Ferentoachi*. Genitivul analitic, care deseori dublează redundant varianta sintetică, este marcată în epitafuri prin următoarele mijloace gramaticale: *lui*, cu varianta regională *lu'*, *a/al/ai/ale* sau prin prepozițiile-morfem *la* sau *de*. În aceiași termeni poate fi prezentată și situația flexiunii dativale, cu mențiunea că, pentru varianta analitică, reținem doar două prepoziții: *la*, cea mai frecventă, respectiv *către*, cu varianta regională *cătă*.

Cazul vocativ este exprimat printr-o serie de desinențe specifice: *-e, -ule, -lor, -o, -ă, -î, -i*, sau preia forma nominativului, adresarea realizându-se de cele mai multe ori în raport cu referenți umani, dar nu se limitează strict la această categorie, ci implică și regnul animal sau noțiuni abstracte, inanimate.

În termeni gramaticii tradiționale, categoria determinării la substantive prezintă forme aparte la fiecare palier paradigmatic. Astfel, masculinele la numărul singular pot reduce articularea definită strict la vocala de legătură *-u* sau se pot lipsi în totalitate de această particularitate în contexte care, în mod normal, în limba standard, determinarea definită este obligatorie, fapt întâlnit și în sfera femininelor. Pentru feminine, observăm că transferul dinspre varianta nearticulată spre cea articulată nu implică uneori nicio modificare grafică, ci ea este resimțită doar la nivelul pronunției (*-e* deschis preia funcția determinativă). Inexistența unui sistem clar de notare a semnelor diacritice ne pune în imposibilitatea de a stabili cu exactitate statutul articulat sau nearticulat al unora dintre substantivele la genul feminin, numărul singular. Determinarea nedefinită oferă un nou prilej de a evidenția specificitatea graiului utilizat în epitafuri, prin aceea că, la masculin, de pildă, se utilizează deopotrivă formele *un, unu, on* sau chiar *o*, iar la feminine, *o*, dar și *una*. Ceea ce, din nou, merită menționat este faptul că, deși analiza se focalizează asupra a aproximativ 1500 de texte funerare, articolul nehotărât *niște* este întâlnit exclusiv în antepoziția termenului *flori*, cu ambele variante grafice: *niște*, respectiv *nește*.

În ceea ce privește adjectivul (Capitolul II), constatăm că acordul cu un termen regent substantival nu acoperă întotdeauna toate cele trei categorii gramaticale (gen, număr și caz). De asemenea, în ceea ce privește raportul adjectivului cu alte clase lexico-gramaticale, constatăm că, de cele mai multe ori, linia de demarcație dintre adjectiv și substantiv, respectiv dintre adjectiv și

participiu este una foarte fină, fapt care a condus la inventarierea principalelor contexte diagnostice ale fiecărei subclase.

Capitolul III vizează pronumele sau adjectivele pronominale, în toate ipostazele sale (personal, de politețe, demonstrativ, posesiv, nehotărât, negativ, interogativ, reflexiv), mai puțin în ipostaza de pronume/adjectiv pronominal de întărire, care nu își găsește niciun corespondent în corpusul nostru. Fiecare dintre aceste subclase aduce cu sine o serie de forme regionale și utilizări sintactice particulare.

Capitolul IV are în vedere tipologia numeralului și maniera grafică de redare a acestuia, care dovedește, o dată în plus, că epitafurile transcriu limba vorbită într-o subzonă a graiului maramureșean, de la numeralele ordinale simple *doauă, tri, șase, șapte, optu* sau *noauă* sau cele compuse, *patru spre zece, optusprăzece, optzeșidoi* etc., până la numeralele ordinale de tipul *întâie, dintâie* sau *a tria/a triea*.

Capitolul V se axează, în prim plan, asupra problematicii formelor verbale, în toate ipostazele sale modale sau temporale. Ca mod personal, indicativul este, în epitafuri, cel mai bine reprezentat, începând cu varietatea de forme de exprimare a prezentului verbului *a fi*, până la transferul anumitor verbe de la o conjugare la alta. Pe lângă sufixele sau desinențele verbale atipice, epitafurile oferă mostre de limbă autentică prin aceea că implică alternanțe consonantice și vocalice diverse, precum și forme lexicale cu uz strict regional. Perfectul compus uzează de diferite auxiliare temporale, adăugând variantei literare și alte utilizări, de tipul *o - or* (în locul auxiliarului de persoana a III-a, *a - au*).

Cu toate acestea, constatăm că obligativitatea exprimării acestor auxiliare este deseori sistată, fapt care susține oralitatea și metrica textului. Totodată, nu trebuie trecută cu vederea nici prezența – foarte frecventă, de altfel – a formei arhaice de auxiliar în unele contexte cu singularul. Dincolo de particularitățile care privesc îndeaproape auxiliarul, observăm și posibilitatea amplificării participiului printr-un *-u* final, ca arhaism fonetic (*so îngrijitu*), printr-un *-i* final postconsonantic (*am iubiti*) sau chiar printr-un *-ă*, asemănându-se, prin aceasta, cu formele acordate ale adjectivului participial, dar deosebindu-se net de acestea prin prezența auxiliarului verbal, care îl menține, fără nicio îndoială, în clasa verbelor (*ați fi vrută*). Raportul dintre verb și cliticile pronominale care îi sunt atribuite nu este întotdeauna congruent modelului

limbii standard, fapt pentru care, de pildă, unele verbe intransitive dobândesc din context valența tranzitivității, iar altele sunt transferate în categoria verbelor reflexive, chiar dacă, prin definiție, ele nu prezintă aceste particularități. Perfectul simplu și imperfectul implică variante fonetice regionale atât la nivelul rădăcinii verbului, cât și în ceea ce privește sufixele utilizate. Viitorul literar este preferat în defavoarea celui popular, însă i se atribuie și variantele regionale de auxiliar: *oi, îi (-i), a, o, om, îț (iț), or*. Infinitivul din structura viitorului literar prezintă, de asemenea, forme particulare, *vei avie, dei vre, a rugina, oi pute, oi vide*, sau cu diftong *-ii* final: *ne om hodiunii, ne-om grăii* etc.

Modurile conjunctiv, condițional-optativ și imperativ prezintă, de asemenea, contexte atipice, cu precădere în legătură cu topica, auxiliarul sau cliticile pronominale care li se atribuie, fiind, totodată, puternic influențate de fenomenul apocopei.

Cu privire la modurile nepersonale, cel mai frecvent utilizat este infinitivul, însă toate cele patru moduri prezintă particularități distincte, fiind valoroase prin însăși eterogenitatea lor.

În sfera adverbilor (Capitolul VI) sunt cuprinse, în prezenta lucrare, exemple diverse din categoria adverbilor de mod, de timp, de loc, de cauză și de scop, a celor cantitative sau a celor concesive și condiționale. Am zăbovit puțin asupra adverbilor *mai* și *tare*, pentru rolul acestora de a nuanța semantic termenul regent pe care îl determină. În pofida faptului că depășește oarecum viziunea tradiționalistă, am introdus în cadrul acestui capitol și semiadverbele, întrucât am constatat, în urma analizei asupra corpusului, că tocmai componentele acestei subclase adverbiale sunt cele care dau specificitate textelor, prin dubla lor utilizare: *prea - pre, tocmai - tuma, iar - iară, doar - doară* etc.

Din perspectiva conectorilor utilizați la nivel intra- sau interpropozițional, Capitolele VII și VIII reprezintă o hartă a celor mai diverse variante sau înțelesuri pe care le pot dobândi contextual prepozițiile și conjuncțiile. În plus, nu de puține ori, un conector care poate fi încadrat formal clasei prepoziționale se dovedește a avea statut de relatem propozițional în anumite contexte sintactice.

Ultimul capitol al acestei secțiuni (Capitolul IX) oferă exemple de interjecții prezentative (*iată, iaca, uite*), hortative (*hai, haida, ho*), interjecții cu valoare emotivă/expresivă (*of, vai*) sau adresative (*măi, hăi*), cărora li se adaugă o tipologie secundară, ai cărei exponenți sunt

substantivul *Doamne* sau pronumele *tu*. În cadrul aceluiași subcapitol, am discutat statutul vocativ al interjecțiilor adresative, precum și cel al pronumelui *tu* cu valoare interjecțională.

În concluzie, scopul lucrării de față a fost acela de a propune o descriere cât mai cuprinzătoare a faptelor de limbă întâlnite în epitafurile din „Cimitirul Vesel” și, prin aceasta, de a contura specificul lor în raport cu celelalte graiuri. Astfel, cercetarea noastră confirmă apartenența „limbii” inscripțiilor funerare la subdialectul maramureșean, cu foarte puține rezerve. În mod evident, importanța unei astfel de cercetări depășește sfera lingvistică pentru care a fost creată, îmbogățind, de ce nu, patrimoniul cultural al limbii române prin conservarea în scris a unor texte vii, aflate într-un lent, dar continuu proces de schimbare.

Faptele de limbă analizate în lucrarea de față ne-au oferit prilejul de a redescoperi limba și de a o reanaliza pornind de la exemple concrete, fără a abandona ideile deja formulate în literatura de specialitate. Acolo unde materialul lingvistic a depășit modalitățile de analiză deja vehiculate, am propus o interpretare proprie, în încercarea de a prinde în concepte filonul viu al limbii nestandardizate. Dacă această conceptualizare nu a fost posibilă, arareori, avem mulțumirea de a scoate măcar la iveală de sub praful timpului un fel de a vorbi și de a scrie.

Noutatea pe care o aduce această lucrare constă, totodată, și în inventarierea mostrelor de limbă autentică cunoscute și existente la momentul cercetării pe teren (mai exact, vara anului 2017) în cele două cimitire, precum și în jurul Casei Memoriale „Stan Ioan Pătraș” sau în muzeele care îi sunt colaboratoare. Prin alcătuirea acestui corpus într-o manieră cât mai fidelă, oferim un suport de cercetare extrem de consistent pentru multe alte paliere ale cunoașterii: dincolo de celelalte ramuri ale lingvisticii, și pentru literatură, filosofie, antropologie, sociologie, pictură, etnologie, lista rămânând, bineînțeles, deschisă.

Rămân, așadar, deschise o multitudine de căi pe care se poate merge dinspre *Corpusul de texte – epitafuri și alte inscripții din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța (Maramureș)* și îi încurajăm pe cei care se vor încumeta să meargă pe aceste drumuri încă nebătătorite să păstreze nealterată limba simplă sau voit simplificată în care s-au scris poveștile de viață ale săpânțenilor. Adevărate cronicile ale ultimelor decenii, epitafurile se dovedesc a fi un catalog dialectal autentic, o oglindă a manierei în care limba, deși supusă valurilor istoriei sau politicii vremii, a izbutit să își păstreze vitalitatea.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

a) Corpus:

1. Sacaliș, Anca-Lorena, *Epitafuri și alte inscripții din „Cimitirul Vesel” de la Săpânța (Maramureș)*, corpus de texte realizat ad-hoc în perioada 27 iunie - 22 august 2017.

b) Tratatate, studii și articole:

2. Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 1997.

3. Bârlea, Ovidiu, *Folclorul românesc*, volumul I, București, Editura Minerva, 1981.

4. Bejan, Dumitru, *Gramatica limbii române; Compendiu*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1995.

5. Bilțiu, Pamfil, *Ion Stan Pătraș și zestrea sa artistică*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Baia Sprie, Editura „Cetatea Romei”, 2021.

6. Brâncuș, Grigore, *Introducere în istoria limbii române*, vol. I, ediția a II-a, București, Editura Fundației „România de Mâine”, 2005.

7. Burada, Teodor T., *Datinile poporului român la înmormântări*, Iași, Tipografia Națională, 1882.

8. Caragiu Marioțeanu, Matilda *et alii*, *Dialectologia română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977.

9. Caragiu Marioțeanu, Matilda, *Compendiu de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

10. Chircu, Adrian, *Dinamica adverbului românesc. Ieri și azi*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2011.

11. Chircu, Adrian, *Précis de morphologie romane*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2011.

12. Ciompec, Georgeta, *Morfosintaxa adverbului românesc: sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

13. Cipariu, Timotei, *Gramatica limbii române*, vol. I, București, Tipariul Seminariului A. Diecesanu de in Blasiu, cu spesele Societatei Academice Române, 1869.
14. Corniță, Georgeta, *Fonetică integrată*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Baia Mare, Editura Umbria, 2001.
15. Coteanu, Ion, Bidu-Vrânceanu, Angela, *Limba română contemporană*, vol. II –*Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
16. Densusianu, Ov., *Istoria limbii române*, vol. II, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică, 1961.
17. Dimitriu, Corneliu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982.
18. Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române, I. Morfologia, II. Sintaxa*, Iași, Editura Institutul European, 1999-2002.
19. Drașoveanu, D. D., *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997.
20. Farcaș, Ioan-Mircea, *Fonomorfologia subdialectului maramureșean*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2011.
21. Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009.
22. GALR = Valeria Guțu-Romalo (coord.), *Gramatica limbii române, I. Cuvântul, II. Enunțul*, tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române, 2008.
23. GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2016.
24. Gheție, Ion (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.
25. Gheție, Ion, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei Române, 1975.
26. Gheție, Ion, *Graiurile dacoromâne în sec. al XVI-lea*, București, Editura Academiei Române, 1974.

27. GLR = Al. Graur (coord.), *Gramatica limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. I-II, București, Editura Academiei Române, 1963.
28. Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1956.
29. Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1978.
30. Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1975.
31. Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997.
32. Maiden, Martin *et alii*, *The Oxford History of Romanian Morphology*, Oxford, Oxford University Press, 2021.
33. Mazzoni, Bruno, *Le iscrizioni parlanti del cimitero di Săpânța*, Pisa, Edizioni ETS, 1999.
34. Neamțu, G. G., *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Pitești, Editura Paralela 45, 2007.
35. Pană Dindelegan, Gabriela (editor), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2016.
36. Papahagi, Tache, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, Editura Cultura Națională, 1925.
37. Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
38. Pușcariu, Sextil, *Die Rumänischen Diminutivsufixe*, Inaugural-Dissertation, Leipzig, Editura Johann Ambrosius Barth, 1899.
39. Rosetti, Al., *Istoria limbii române* (ediție definitivă), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
40. Van Gennep, Arnold, *Riturile de trecere*, traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, postfață de Lucia Berdan, Iași, Editura Polirom, 1996.

41. Vulpe, Magdalena, „Subdialectul maramureșean”, în Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 320-354.

c) Atlase dialectale:

42. ALR I = Sever Pop, *Atlasul lingvistic român*, partea I, vol. I. *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938, vol. II. *Familia, Nașterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, Sibiu-Leipzig, Muzeul Limbii Române, 1942.

43. ALR II = Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român*, partea II, vol. I (A. *Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)*, B. *Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*; C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*), Sibiu-Leipzig, Muzeul Limbii Române & Otto Harrassowitz, 1940.

d) Dicționare:

44. Constantinescu-Dobridor, Gheorghe (coord.), *Dicționar de termeni lingvistici*, ediția a II-a, București, Editura Teora, 1998.

45. DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, serie veche (literele A-B, C, F-I, D-De, J, L - Lojniță), București, Editura Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913-1949.

46. DAD = Rodica Nagy, *Dicționar de analiză a discursului*, Iași, Institutul European, 2015.

47. DEX = Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2016.

48. DRAM = Dorin Ștef (coord.), *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Maramureș*, ediția a III-a, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2021.

49. MDA = Marius Sala, Ion Dănăilă (coord.), *Micul dicționar academic*, vol. 1-4, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.

50. Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, Iași, Editura Academiei Române, 1968.

51. Ștef, Dorin (coord.), *Dicționarul etimologic al localităților din județul Maramureș*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2016.

e) Resurse electronice:

52. Bogdan, Radu, *Un dar făcut Papei*, în „România literară”, nr. 23, 1999, accesibil la http://arhiva.romanialiterara.com/index.pl/un_dar_fcuit_papei, consultat la data de 31.03.2021.

53. Mazzoni, Bruno, „Cărți de vizită pentru Lumea largă”, în *Observator cultural*, nr. 747, 2014, articol realizat de Ioana Petrescu, accesibil la <https://www.observatorcultural.ro/articol/carti-de-vizita-pentru-lumea-larga/>, consultat la data de 23.03.2021.

54. Mazzoni, Bruno, „De la Cimitirul Vesel la Mircea Cărtărescu”, în *Formula AS*, nr. 947, 2010, accesibil la <http://arhiva.formula-as.ro/2010/947/planete-culturale-30/de-la-cimitirul-vesel-la-mircea-cartarescu-bruno-mazzoni-m-am-format-si-am-trait-in-romania-cei-mai-frumosi-ani-ai-vietii-mele-13175>, consultat la data de 3.03.2021.